

Cigány elemek a magyar börtönszlengben

1. Talán e kötet több olvasójában is felvetődik a kérdés, hogy a magyar stilisztika és szövegten neves kutatóját köszöntő könyv írásai között mi keresni valója van egy szlengről, pláne egy börtönszlengről szóló tanulmánynak; avagy hogy Péter Mihályt idézzük: „Hogyan kerülhet a nemes orchidea és az út mentén vadon tenyésző gyom **egy** csokorba?” (Péter 1980: 273). A magyar szlengkutatás szakirodalmát ismerők persze kiválóan tudják, hogy Zolnai Bélától Kovalovszky Miklóson át éppen Péter Mihályig jó néhányan bizonyították már, hogy a stílus kutatói értő szakemberei lehetnek a szleng problémáinak is. Bizonyára a Szikszainé Nagy Irma és munkássága előtt tisztelgők előtt is ismert, hogy ünnepeltünk is azoknak a sorába tartozik, akinek a munkáiban nem egyszer helyet kapott a szleng vizsgálata, és nemcsak akkor, amikor *Stilisztika* könyvében az argószavak használatáról ír (Szikszainé 1994: 72), hanem egyes stilisztikai-retorikai problémákat boncolgatva is: a diákszlengnek az ’elégtelen’-re használt metaforáiról (Szikszainé 2001), a retorikai kérdés és felkiáltás határsávjáról (Szikszainé 2003a), a szlengbeli interrogatókról (Szikszainé 2003b) vagy épp a retorikai kérdések szleng variációiról (Szikszainé 2004) szólva.

Szikszainé tanárnő felsorolt tanulmányai alapján azt mondhatom tehát, hogy egy cseppet sem véletlen, hogy a címben kijelölt tágabb kérdéskört: a szlenget választottam köszöntő cikkem témájának. Azonban a szűkebb terület kijelölése, azaz hogy ebben az írásban a magyar börtönszleng és a cigány nyelv kapcsolatáról szeretnék szólni, sokban mégiscsak a véletlennek köszönhető. Mert hiszen mi más a véletlen, ha nem az, hogy egy szlengkutató postájában feltűnik egy levél Magyarország legrégebbi aktív börtön-nyilvántartási számával rendelkező elítéltjétől, Gégény Jánostól, aki jelenleg épp harminc és fél éves börtönbüntetését tölti (ennek legnagyobb részét a szegedi Csillagban, körülbelül egy évtizedet a Budapesti Fegyházban, azaz a Gyűjtőben, további nagyjából egy-egy évet Debrecenben, Baracsán, a Markóban és Tökölön, jelenleg pedig Sátoraljaújhelyen). Gégény János megkeresésének oka az volt, hogy az elmúlt hat évben egy nagyjából hét és fél ezer szócikkre rúgó gyűjteményt állított össze az általa a különböző fegyintézetekben megismert szavakból, kifejezésekből, amelyeket *Bakaduma* című könyvem hatására egy ahhoz hasonló szlengszótárként szeretett volna vizsgálni. Így kezdődött közös munkánk, melynek eredménye egy már majdnem teljesen kész börtönszleng szótár, ami remélhetőleg *Sittesduma* címen meg is jelenhet.

A *Sittesduma* készítése sok szempontból érdekes feladat volt, melynek munkálatai során feltűnően nagy mennyiségű cigány eredetű szóval szembesülhettem, ami tökéletesen igazolta számomra azt, amiről már Szabó Edina is írt, hogy a „börtönszleng legnagyobb mennyiségben a **cigány nyelvből** vesz át szavakat” (2008: 36). Ez a tény természetesen a börtönlakók számára is egyértelmű, egy felmérésben erről (egyféle népi nyelvészeti vélekedésként) úgy nyilatkoztak, hogy „*A börtönszleng kialakulása sajátos, a börtön összetételéből adódóan sok a cigány szó. A cigányok hozzák be a saját kultúrájukból a legtöbb szót. A gyökerek a cigány nyelvben vannak. Vannak, akik nem helyesen használják a cigány szavakat, ebből alakul ki a szleng. – A börtönszlengben cigány szavak keverednek a magyarral.*” (Szabó E. 2008: 27). Gyűjteményében Gégény János is számtalanszor jelölte egy-egy szóról, hogy az véleménye, tudomása szerint cigány eredetű.

Mindezek alapján úgy gondoltam, érdemes e legújabb gyűjtemény, a készülő *Sittesduma* alapján is egy pillantást vetnünk a magyar nyelv, ezen belül a börtönszleng cigány eredetű elemeire.

2. A magyar köznyelv cigány jövevényszavainak száma nem nagy, a TESz. csak tizenhat szót tart biztosan és még néhányat bizonytalanul a cigány nyelvből származónak (vö. Schirm 2006: 150–151). Az értelmező kéziszótár újabb kiadásában ennél valamivel több szót minősítenek cigány eredetűnek, de ezeknek száma is alig haladja meg a két tucatot (vö. uo. 158). Mindezek alapján úgy látom, hogy a cigány eredetű szavak nem alkotják jelentős rétegét a magyar szókincsnek. Ez azonban csak a köznyelvre igaz, a köznyelvvvel szemben sokkal több cigányból származó szó fordul elő a magyar nyelv nonsztenderd változataiban. Akár a nyelvjárásokban is találni példákat rájuk (Bálint Sándor a szegedi népi nyelv jövevényszavai között említ ilyeneket egy 1970-ben íródott cikkében, Kakuk Mátyás pedig javarészt Kunszentmártonban gyűjtötte több mint háromszáz adatát), de elsősorban – amint erre a kutatók rendszeresen rámutatnak – leginkább a szlengben bukkannak fel a cigány eredetű szavak (vö. Schirm 2006: 150, 152), Bárczi Géza is csak a jassznyelv elemeként tesz említést a cigány jövevényszavakról (1975: 369). Vekerdy József *A magyarországi cigány nyelvjárások szótárá*-ban¹ szintén rendre „H. slang” (azaz magyar szleng) jelzést tesz a cigányból a magyarba került szavak mellé.²

¹ Vekerdy szótárát továbbiakban V.-vel rövidítem.

² Kakuk Mátyás egy régebbi írásában úgy véli, hogy a magyar nyelv cigány jövevényszavainak „egyharmada kétségtelenül argó jellegű, a másik harmaduk tájnyelvi, a harmadik pedig – ismeretlen eredetű vagy hangutánzó, hangfestő szóként számon tartva – a magyar köznyelv színesebbé, hangulatosabbá, árnyaltabbá tételéhez járul hozzá” (Kakuk 1994: 195).

A cigány eredetű szavaknak a szlengben való feltűnése cseppet sem meglepő. Egyrészt tudjuk, hogy a szlengre oly jellemző elkülönülési törekvés (ami miatt egyes szlengeket titkosnyelvként is szoktak említeni) a cigány nyelv használata során is feltűnt (azaz adatunk van rá, hogy egyes cigány közösségek anyanyelvüket mintegy titkosnyelvként, a többségtől való elzárkózásra is használták³, és talán használják is), másrészt pedig közismert, hogy bizonyos szlengek beszélői szívesen emelik be szlengjükbe (gyakran egyféle polgárpukkasztásból) a periférián élők stigmatizált nyelveinek és nyelvváltozatainak elemeit. A magyar szlengben a cigány nyelvből átkerült kifejezések ebben a szerepükben a héber-jiddis (vagy miként a régi tolvajnyelvi szótárak említik: a zsidó) eredetű szavakkal esnek egy kategóriába, illetve a huszadik század folyamán át is veszik⁴ ezek helyét, hiszen a magyar szleng a múlt század első fele után már csak a cigány nyelvből gazdagodik, zsidó elemekkel nem.⁵ (Hasonló folyamat játszódott le a cseh argóban is, erről ld. Leeuwen-Turnovcová 2002: 134–137.)

A cigány eredetű elemek nem ritkák más európai nyelvek szlengjében sem: a németben (Wolf 1956), a csehben (Mališ 1989, Leeuwen-Turnovcová 1996), az oroszban (Jelisztratov 1998: 96–98) stb. A francia esetében még az is megfigyelhető, hogy a cigány eredetű szavak alkotnak kapcsolatot a magyar és a francia nyelv argója között. „Nem egy cigány eredetű szó akad ugyanis, melyet hasonló jelentéssel megtalálunk mindkét nyelvben. Ilyen pár a *manus* – *manouche*, a *lóvé* – *lové*, a *piál* – *pillaver*, a *csór* – *chourer*, a *gádzsó/gádzsi* – *gadjo/gadji* vagy a *dzsál* – *mettre les adjas*” (Szabó D. 1997: 179).

³ „Megjegyzendő pedig, hogy a Czigány faj a nyelvére oly féltékeny – miként – ha egyik vagy másik szava a nép előtt már nagyon ismeretessé vált, – nehogy őket valaki meg értsé – azokat új szavakkal váltják fel, – például – a *Z s i d ó t* már nem mondja hogy *B i b o l d o* – hanem *C s o r v a l o* ...” (Györfly 1885: 5–6). – Egy másik eset szerint Szmodis János, gelsei plébános „Annyira lelkesedett a cigányokért s annyira jól tudott nyelvükön beszélni, hogy elment Baranyamegyébe Siklóra cigány prédikációt tartani. A cigányok meghallgatták, meg is értették; de zúgolódní kezdettek, mi lesz velük, ha az urak is megtanulják az ő nyelvüket. A vége az volt, hogy Szmodisnak menekülnie kellett.” (Ponori Thewrewk 1887: 706; ugyanez a történet szerepel József főhercegnél is (1888: 307).

⁴ Erdekes példa a zsidó → cigány váltásra a bűnözői szlengben a számneveké. Az 1924-es Szirmay-féle tolvajnyelvi szójegyzékben felsorolt számnevek (*alzó* 'egy', *bé* 'kettő', *gi* 'három', *dá* 'négy', *csá* 'öt', *volf* 'hat', *zi* 'hét', *szombat* 'nyolc', *olló* 'kilenc', *malér* 'tíz': Szirmay 1924: 51) javarészt héber eredetre mennek vissza, míg napjaink börtönszlengjében sok számnév cigány származású: *jek(k)* 'egy' [< *jek* (V. 62)], *duj* 'kettő' [< *duj* (V. 58)], *trin* 'három' [< *trin* (V. 162)], *stár* 'négy' [< *štār* (V. 155)], *csincs* 'öt' [< ?], *páncs* 'öt' [< *panč* (V. 123)], *okto* 'nyolc' [< *oxto* (V. 119)], *des* 'tíz' [< *deš* (V. 54)], *sel* 'száz' [< *šel* (V. 153)], *mija* 'ezer' [< *mija* (V. 110)].

⁵ A zsidó és a cigány nyelvi elemek státusa egyébként nemcsak a szlengben azonos, hanem napjaink fajvédőinek szemében is: egyes magukat nemzetiszocialistának, hungaristának minősítő szélsőjobboldali portálokon szép számmal terjednek olyan szójegyzékek, amelyek a „magyar nyelvbe befurakodott”, „fajidegen” zsidó és cigány eredetű szavakat együtt vagy egymás mellett sorolják fel mint a magyar nyelv „tisztaságát” leginkább veszélyeztető, kerülendő jövevényszavakat.

A szleng különböző típusaiban a cigány eredetű szavak megoszlása nem egyforma. Ha a szleng egyes nagyobb típusait nézzük meg a cigány szavak szempontjából, akkor egyértelmű, hogy a legtöbb cigány eredetű szó és kifejezés a bűnözői szlengekben⁶ (tolvajnyelv, börtönszleng) található.⁷ Bárczi Géza is akképp nyilatkozik, hogy „Jelentősek a cigány elemek; ezek többnyire már (de nem mind) a magyar tolvajnyelv szerzeményei. Ilyenek pl. Sz. *biboldó* 'zsidó' (ua.), sgy. *mirikli* 'gyöngy' (ua.), JV. *máró* 'kenyér, cipó' (ua.), Sz. *duma* 'beszéd, hazugság, fecsegés' (*duma* 'hang'), Sz. *kaló* 'fekete', JV. *sukar* 'szép', sgy. *dilinos* 'bolond' (*dilino* 'ua.'), Sz. *piál* 'iszik' (*piel*), Sz. *basavál* 'zenél' (*basavel*), Sz. *máráz* v. sgy. *márol* 'verekedik, ver' (*marel*) stb.” (Bárczi 1931–1932: 289).

A cigányból a magyarba átkerült argószavakról már Jenő–Vető 1900-ban megjelent tolvajnyelvi szótárában is olvashatunk. A szerzők számításai szerint az általuk szótárázott tolvajnyelv 5%-a cigány eredetű (Jenő–Vető 1900: 29). 1924-ben a Szirmay-féle szótárban Balassa József 1000-ból 20 szót, azaz a tolvajnyelvi szókincs 2%-át tekinti cigány jövevényszónak (Szirmay 1924: 11).⁸ A legutóbbi adat Szabó Edinától származik, az ő börtönszleng szótárában a cigány jövevényszavak a szókészlet 8%-át teszik ki (2008: 37). A *Sittesdumá*-ban ez az arány körülbelül 5%, ami azt jelenti, hogy ebben a szótárban közel 400 szócikkben van utalás cigány eredetre.

3. Első ránézésre úgy gondolhatnánk, hogy bizonyára azoknak a közösségeknek a szlengjében fordul elő több cigány jövevényszó, amelyek gyakrabban érintkeznek cigányokkal, illetve tagjaik között több cigány is van.⁹ Ezt a feltevést látsszik alátámasztani például György Eszter diákok között végzett vizsgálata, melynek során az általa kikérdezett cigány eredetű szavakról a cigány tanulók kétszer annyian vallották, hogy használják őket, mint a magyarok (György 2004). Ez az önbevalláson alapuló eredmény azonban némiképpen bizonytalan, mert nem szüri ki azt, hogy vajon nem arról van-e szó, hogy a cigány diákok – lévén számukra esetleg valamiféle presztízse a cigány (eredetű) szavaknak – inkább vállalják nyíltan, hogy ők cigány jövevényszavakat használnak, mint a magyar tanulók.

⁶ Az általános szlengszótárakban, amelyek nagyobb mennyiségű tolvajnyelvi (eredetű) szót is tartalmaznak, természetesen viszonylag magas lehet a cigány eredetű szavak száma; például Dahn munkája függelékében 140 szlengszót sorol a cigány nyelvből származó jövevényszavak közé (Dahn 1999: 323).

⁷ Így van ez az oroszban is. Jelisztratov szerint „az orosz szlengekben mintegy 230 cigánizmus van, ezekből 200 a tolvajnyelvben, a többi a szakmai jellegű szlengekben” (1998: 96). Az is jellemző, hogy a finn börtönszleng szótárában Lipsonen egy cigány szavakat tartalmazó külön szójegyzéket közölt (1990: 340–347).

⁸ Ez a Balassától átvett szám szerepel – megtévesztő módon saját anyagukra vonatkoztatva – Boross–Szűts szótárában is (1987: 14).

⁹ A BVOP felmérése szerint például a fogvatartottaknak körülbelül 30–40%-a cigány (Szabó E. 2008: 36).

Könnyen elképzelhető, hogy a cigány kölcsönzések száma nemcsak a cigány etnikumú, anyanyelvű beszélők számával függ össze, hanem azzal is, hogy az adott közösségben a cigányság, és így a cigány nyelv milyen státusú. Márpedig ez a státus a magyar nyelvterületen mindenhol a megbélyegzettséggel jellemezhető elsősorban. (A cigány nyelv társadalmi helyzetéről ld. Kovalcsik 1998.) Ebben a stigmatizált helyzetben az egyébként is jobbára intim, családi-közösségi használatú cigány nyelvek csak rejtett presztízzsel rendelkeznek, márpedig az meglehetősen közismert, hogy a nyelvi kölcsönzések forrásai többnyire a presztízsváltozatok. Olyan magyar–cigány vegyes közösséget, ahol cigánynak, illetve cigány anyanyelvűnek lenni nem megbélyegzett állapot, nem nagyon találni. Talán egyedül a börtönökben alakulnak ki olyan vegyes etnikumú csoportok, amelyeknek a hangadói cigányok, ez az a hely, ahol a cigány nyelvnek, a cigány eredetű elemeknek nyílt presztízse lehet. Valószínűleg ezért van feltűnően sok cigány elem a börtönszlangban.

Ez magyarázhatja azt, hogy az egykori sorállományú (nép)hadseregben, ahol együtt szolgáltak cigányok és magyarok, nem lehetett a börtönökhöz még csak megközelítőleg hasonló mennyiségű cigány jövevényszót sem megfigyelni. Még a magyarok és a cigányok vélhetőleg eltérő aránya sem lehet oka annak, hogy a katonai szlengszótárban miért csak 13 cigány eredetű szó van (Kis 2008) – amelyek ráadásul inkább származnak a bűnözői szlengből, mint közvetlenül a cigány nyelvből –, míg a börtönszlangban ez a szám a 400-hoz közelít. Ezzel az aránnyal szemben jóval kiegyensúlyozottabb a mindkét szlengben igen népszerű „cigány téma” előfordulása. Például a ’cigány’ jelentésű (ámde többnyire nem cigány eredetű) szavakból a katonai szlengszótárban 44-et, a *Sittesdumá*-ban pedig 73-at találunk.¹⁰ Ez a tény szintén a cigány nyelvnek az eltérő társas környezetekben megfigyelhető eltérő presztízisére mutat. (A börtönön kívül egyébként a cigány elemek népszerűségének növekedését manapság segítheti más is, például a könnyűzene¹¹, különösen a cigány rap [hip-hop]; vö. Somogyi 2002.)

¹⁰ *Apatu, árnyék, bagarol, bivalyszőke, bódiguszti, bokszi, bokszos (magyar), brazil, büdöske, cigó, csoki, csokoládé, dakota, digó, dzsigoló, feka, feketejárőr, importindián, importnéger, irokéz, iromba, kágéestéindián, kaffer, kétszersült, kokeró, kokszos, kommancs, lilabőrű, meszkaléro, mozdonyszőke, néger, negró, nyári néger, ombre, pirított magyar, próbanéger, réti néger, rézbőrű, sinentüli, sötétlelkű, suvickos, szutykosképű* (Kis 2008: 186). – *Bagarol, bantu, bantukán, bantunéger, beduin, bokszmajzli, bokszos, brazil, busman, büdösbőrű, cigi, cigiri-bigiri, cigó, cigu, csoki, csühös, dakota, dögevő, dögös, dzsipó, dzsipszi, európai néger, feka, fekete(reték/rigó), füstifecske, füstös, hegyiolasz, indiai, indián, kakaócsempész, káló, kányabőrű, keóma, kohány, koheró, kokeró, kokszos, komancs, kormos, köszörűs, mó, more, néger, negró, negrosz, nigger, pirított hógolyó/magyar/szar, próbanéger, putris, retek, rézbőrű, rigó, rom, római, sátoros, subickos, sültrece, szaracén, szénkefe, széntabletta, tekenyős, teknős, teknővájó, teknyős, újmagyar, üszkös, üszök, varjú, vinetu.*

¹¹ Ld. például Deák Bill Gyulának a P. Mobil együttes Kutyából szalonna c. lemezén énekelt Baró roma csaj és Csóró roma csávó c. dalát (<http://www.dalszoveg.net/>

4. A börtönszleng cigány eredetű szavai között az átadás ideje és nyelvjárása szerint különböző rétegeket figyelhetünk meg. Természetesen a büntetés-végrehajtás lakói is használják a magyar bizalmas köznyelvből jól ismert kifejezéseket (*csaj*, *csávó*, *kajál*, *piál* stb.). Ezek között a magyarba rég bekerült szavak között találhatunk néhány bünözői élethez szorosabban kapcsolható szót is, mint például *csór*, *góré* vagy a német közvetítésű *hekus*.

4.1. A börtönszleng cigány jövevényszavai jellemzően két cigány nyelvjárásból, az oláh cigányból és a kárpáti cigányból¹² származnak (Kakuk 1993: 196, Schirm 2006: 150). Esetenként párhuzamos átvétellel is találkozunk, így a magyarba ugyanaz a jelentésű szó több alakban is bekerülhetett. Természetesen az is előfordul, hogy egy nyelvjáráson belül is több változatban él egy-egy szó, ami szintén tükröződhet a magyar alakokban.

Az egyik jellegzetes kárpáti/oláh cigány hangtani sajátosság a *dzs/zs*, illetve *cs/s* megfelelés a két nyelvjárás között, amire a börtönszleng szavai között több példa is van: *dzsal/zsal* 'megy' [*< džal, žal* (V. 60)], *dzsanel/zsanel* 'ért' [*< džanel, žanel* tud, ismer' (V. 60)], *dzsingáló/zsingáló/singáló* 'rendőr, börtönőr' [*< šingālo* 'csendőr' (V. 154)], *dzsuji/zsuji* 'feleség, asszony' [*< zsuji* (Szabó G. 96)], *dzsukel/zsukel* 'kutya; rossz' [*< džukel, žukel* 'kutya' (V. 61)], *csaj/sej* 'lány' [*< čhaj, čaj, šěj* (V. 46)], *csúri/súri* 'kés, bicska' [*< čhūri, šūri* (V. 48)].

Az oláh cigány dialektusok két nagy típusa a *csi*-vel, illetve a *na*-val tagadók. Ezt a nyelvjárási különbséget a *csilácsó/nájlácsó/nájlásó* 'rossz, nem jó' szavak mutatják. [*< či, naj* 'nincs, nem' (V. 48–49, 115), *lāčho, lāčo, lāšo* 'jó' (V. 99)]. Szintén oláh cigány változat áll a *kijári* (*kijárá*) és a *tyijár* 'börtönőr; rendőr' szókezdő mássalhangzóinak eltérése mögött; vö. cig. *kija, tjija* 'kulcs' (V. 91).

4.2. A magyar és a cigány nyelv hangrendszere közötti eltérések az átvétel során hanghelyettesítéshez vezetnek, ha azonban nincs a cigány átadó alakban a magyarból hiányzó hang, akkor gyakori, hogy a „cigányból kölcsönzött jövevényszavak (...) változatlan formában kerülnek át a magyarba, vagyis teljes egészében átkerül a hangalak és a jelentés” (Schirm 2006: 152): *szimágyi* 'arany ékszer' [*< simādji* 'zálog' (V. 148)], *sunel* 'hallgat, hallgatózik' [*< šunel* 'hall' (V. 155)], *sukár* 'szép' [*< šukār* (V. 155)], *stár* 'négy' [*< štār* (V. 155)], *rusel* 'ha-

dalszoveg/27403/p-mobil-dalszovegei/baro-roma-csaj-dalszoveg.html és <http://www.dalszoveg.net/dalszoveg/15866/p-mobil-dalszovegei/csoro-roma-csavo-dalszoveg.html>.

¹² A börtönszlengbe került szavakban – a köznyelvi jövevényekhez hasonlóan – csak romani (azon belül is kárpáti és oláh cigány) eredetű elemekre találunk biztos adatokat, szinto vagy vend cigány, esetleg beás származásúakra nem. A cigány nyelvekről és nyelvjárásokról röviden ld. Vekerdy 2000: 13–14, Szalai 2007: 26, bővebben: uo. 25–35, Rostás-Farkas 1992: 61–78.

ragszik' [< *rušel* (V. 144)], *rovel* 'sír, zokog' [< *rovel* (V. 143)], *mutrel* 'vizez' [< *mutrel* (V. 114)].

A hanghelyettesítés leggyakoribb esete a cigány *ā* > magyar *a* helyettesítés (pl. *verda* 'autó' [< *verda* 'szekér' (V. 172)] stb.) után a hehezetes cigány más-salhangzók aspirációjának megszüntetése: *tubáló* 'cigaretta' [< *thuvālo* 'füstös; cigaretta, pipa' (V. 160)], *penel* 'beszél, mond' [< *phenel* (V. 130)], *kandi* 'bűz, bűdösség' [< *khand* (V. 89)], *kanyerel* 'szellent' [< *khanjarel* (V. 89)], *kul* 'széklet' [< *khul* (V. 90)], *csuvel* 'tesz, rak' [< *čhuvel* (V. 48)], *csandel* 'hány, okádik' [< *čhandel* (V. 46)], *csuri* 'kés' [< *čhūri* (V. 48)]. A magyar szavakban az aspiráció általában elmarad, bár ritkábban a hehezet *h*-ként való megjelenésére is találunk példát: *dikkel* 'néz, figyel' [< *dikkel* 'lát, néz' (V. 54)], *bokhaló* 'éhes' [< *bokhalo* (V. 38)], *phabáresz* (!) 'cigaretta' [< *phabārel* 'éget, rágyújt' (V. 128)].

Fonotaktikai okkal magyarázhatjuk, hogy hosszú *-ó* áll szóvégi rövid *-o* helyén: *zelenó* 'zöld' [< *zeleno* (V. 173)], *ungró* 'nem cigány, magyar; paraszt' [< *ungro* 'magyar' (V. 165)], *dzsungáló* 'csúnya' [< *džungalo* (V. 61)], *pujáró* 'pénzes, gazdag' [< *pujāro* 'csibész' (V. 137)], *púró* 'öreg, idős' [< *phūro* (V. 131)], *térnó* 'férfit' [< *terno* 'fiatal' (V. 159)], bár van példa a rövid *-o* megőrződésére is: *tulo* 'kövér, zsíros' [< *thulo* 'kövér, vastag' (V. 160)], *szúno* 'álm' [< *sūno* (V. 152)].

Több példát is találunk a cigány *v* > magyar *b* megfelelésre: *tubáló* 'cigaretta' [< *thuvālo* 'füstös; cigaretta, pipa' (V. 160)], *borbil*, *borbiszál*, *borviszál* 'beszél, beszélget' [< *vorbil* 'beszél, szól' (CigSz. 124), *vorbisārel* 'beszélget' (V. 171, CigSz. 124)]. Ezek esetében bizonyára már meglévő magyar szavak analógiája okozza az érintett mássalhangzók felcserélését.

A viszonylag gyakori hanghelyettesítéseken kívül akadnak alkalmi, szintén bizonyára az adott szó fonotaktikai szerkezetéből vagy más magyar szó hangalakjának mintáját követő változások is: *dras* 'félelem' [< *traš* (V. 162)]; *kohável*, *kokavázik*, *kokável*, *koková* 'hazudik' [< *xoxavel* 'becsap, rászed', *xoxel* 'hazudik' (CigSz. 51), *xoxavel*, *hohavel* 'hazudik; becsap; csal, csábít' (V. 75)], *báktáló* 'szerencse' [< *baxtālo* 'szerencsés' (V. 31)]; *rabija* 'börtön' [< *robija* 'börtön' (V. 141), valószínűleg a m. *rab* 'fogvatartott' szó hatására].

4.3. A cigány szavak változás nélküli vagy némiképpen eltérő hangalakban történő átvétele mellett gyakran ún. „magyar honosító képzők (*-l*, *-z*, *-g*) kerülnek az idegennek érzett szavakhoz” (Schirm 2006: 152). A mellénevek esetében ez a képző többnyire az *-s*: *bokhalós* 'éhes' [< *bokhalo*, *bokhālo* (V. 38)], *dilinyós* 'bolond' [< *dilino* (V. 55)], *dilós* 'bolond' [< *dilo* (V. 55)], *mátós* 'részeg' [< *māto* (V. 108)].

Az igék elsősorban *-z* képzőt kapnak: *csalaváz(ik)* 'üt, ver' [< *čalavel* (V. 44, CigSz. 31)], *csandázik* 'hány, okádik' [< *čhandel*, *čhāndel* (V. 46)], *csumidáz*

'csókol, puszil' [< *čumidel* (V. 51, CigSz. 33)], *darázik* 'fél' [< *daral, dāral* (V. 52)], *dikáz(ik)* 'néz, figyel' [< *dikkel* 'lát, néz' (V. 54)], *dzsalózik* 'megy' [< *džal* (V. 60)], *dzsaná* 'tud, ért' [< *džanel* (V. 60)], *malaváz* 'ver' [< *malevel* 'üt' (V. 106)], *vakeráz* 'beszél' [< *vakerel* (V. 167)]. (Az *-l*-re végződő cigány igék változatlan végződéssel is átkerülhetnek a magyarba, és ezekből a magyarban az *-l*-t képzőnek értelmezve és elvonva főnevek is kialakulhatnak (vö. *pia, kaja*: TESz. II, 306, III, 181.)

Egyes szavak esetében bizonytalan, hogy a szóvég magyar képzés vagy valamilyen cigány alak következménye. Bárczi például megemlíti, hogy „a sok *lugnyi* v. *lubnyi* adat mellett van JV. *lugnya*, T. *lügnya* (?) 'rossz nő' (< *lubnyi* 'szajha' acc.-a *lubnya*), hol az *-a* valószínűleg jassznyelvi torzító képző” (Bárczi 1931–1932: 289). Ezekkel a képzőkkel és egyéb hangalakváltozatokkal egy-egy szónak számos variánsa is kialakulhat, például *bulcsa, bulcsi, bulyi, burcsa, burcsi, burtyesz, burtyi, bútya, bútyi* 'munka' [< *bütji, būti* (V. 41)].

Rendkívül szembeötlő, hogy a cigány eredetű szavak között nagyon sok az *-esz* képzős. Szabó Edina a következőket említi meg: *babárezs, pabárezs* 'cigaretta' [vö. *phabārel* 'éget, rágyújt' (V. 128)], *bulkesz* 'fenék' [< *bul* 'fenék, far' (V. 39)], *burtyesz* 'munka' [< *bütji, būti* 'munka, dolog' (V. 41)], *csóresz* 'lopás' [vö. *čōrel* 'lop' (V. 50)], *dárezs* 'félelem': [< *dār* 'ua.' (V. 52)], *kajesz* 'étel': [< szleng *kajál* 'eszik' < *xal, hal* 'eszik' (V. 71)], *kandesz* 'büdös, bűz' [< *khand* 'bűz' (V. 89)], *kárezs* 'hímvevő' [< *kár* 'ua.' < *kār* 'ua.' (V. 83)], *mangesz* 'lopás': [< *mangel* 'lop' < *mangel* 'kér' (V. 107)], *mujkesz* 'száj' [< *muj* 'száj' (V. 113)], *murdesz* 'halott' [vö. *murdel* 'megdögleszt' (CigSz. 78)], *pandesz* 'rendőrségi fogda' [vö. *phandavel* '(be)zárat, (be)csukat', *phandel* '(be)köt, (be)zár' (CigSz. 94)], *tubálesz, tubárezs* 'cigaretta' [< *thuvālo, thuvāli* 'füstös; cigaretta, pipa' (V. 160)] (Szabó E. 2008: 44). Ezeken túl a *Sittesdumá*-ból a *baresz* 'jó', *csumidesz* 'csók, puszi' és a *rovesz* 'sírás' szót vehetjük még ide.

4.4. A magyar börtönszleng cigány jövevényszavai (figyelembe véve, hogy a kölcsönzés mindig az élőnyelvben, aktuális beszédhelyzetekben történik) természetesen gyakran nem a cigány alapalakokból származnak, hanem különböző toldalékos formák is átkerülhetnek a magyarba. Már Bárczi is említi, hogy „A cigány eredetű főnevek nem mindig egyszámú alanyesetükben kerülnek át, hanem sokszor gyűjtőnév értelmű többes nominativusban; így Sz. *lóvé* 'pénz' (*lovo* többese *love*), Sz. *lila* 'kártya' (*lil* többese *lila*)” (Bárczi 1931–1932: 289, vö. Schirm 2006: 152). Az sem szokatlan, hogy az átkerülő alak az átadó cigány nyelvben nem is egy szónak felel meg.

Gyakori a ragozott (főleg kijelentő és felszólító mód egyes szám második személyű) igéknek a magyarban mondatszóként való meghonosodása: *Avesz!* 'menj, takarodj, indulás!' [< *avel: aves* 'mégy'], *Dzsanesz?* 'Érted?' [< *džanel: džanes* 'tudsz, ismersz' (V. 60)], *Dzsassz!* 'Indulás, gyerünk!' [< *džal: džas*

'mégy' (V. 60)], *Zsa!*, *Zsatar!* 'Gyerünk, menjünk, menj, indulás! [*< žal: ža 'menj' + tar 'el' (hátravetett igekötő): ža-tar 'takarodj' (V. 60, 157)].*

A cigány jövevényszavakkal kapcsolatosan eddig mintha nem szólt volna a szakirodalom azokról a kölcsönzésekről, amelyekben egy több szóból álló szerkezet a magyarban egy szóként értelmezve tűnik fel. Ilyen például az *Ávkáte!* 'Gyere ide!', ami az ugyanezt jelentő cigány *Av kathe!* kifejezésből származik [*avel: av 'gyere!', kathe 'ide' (CigSz. 19)],* vagy a *Szopenel* 'Mit mond?' [*< So penel],* a *Szokerel?* 'Mit csinál?' kérdés [*< So kerel? 'ua.'*]. A *szokerel* azonban már nemcsak mondatzóként használatos, hanem a *kerel*, *kerál* mellett 'tesz, csinál' jelentésben is. Az átadó nyelvbeli jelentés elhomályosulása figyelhető meg a *szoszi* szóban. A *Szoszi?-t* 'Mi van, mi újság, mi a helyzet?' jelentésben használják [*< so 'mi?', si 'van' (CigSz. 106, 103)],* mellette azonban már él a *Szoszi van?* 'Mi van?' fordulat is. (Vö. még *Szoszimó?* 'Mi van, haver?' [*< mo 'hé, te cigány!': CigSz. 77], Vakereszmo!* 'Beszélj csak!' [*< vakerel: vakeres 'beszélj!' (V. 167), mo 'hé, te cigány!' (CigSz. 77)], Zsamózsa!* 'Gyerünk, menjünk!' [tkp. *Ža, mo, ža!* *< žal: ža 'menj' (V. 60), mo 'hé, te cigány!' (CigSz. 77)].*)

Átalakult a *diloszán* jelentése is. Ez *Diloszán?*-ként 'Bolond vagy? Megőrültél?' jelentésű [*< Dilo san? 'Bolond vagy' (V. 55)],* ezen túl azonban a *diloszán* 'bolond, örült' jelentésben is adatolható a börtönszlangban. A *kamavtu* esetében már nincs is meg az eredeti cigány jelentés [*kamav tut 'szeretlek' (V. 82)],* csak 'szerelem; szerelmes'-ként él a magyarban.

A magyar börtönszlangban szintén egy (összetett) szóként viselkednek a *csi-* [*< čī, čī, čhi 'nem' (V. 48)]* előtagú szavak, amelyek a cigányban tagadó szerkezeteket alkotnak. Ilyenek tartoznak ide, mint *csiborbil*, *csiborbiszál*, *csipenel* 'hallgat, nem beszél', *Csiborbisz!* 'Kuss, csend legyen, hallgass!', *csidzsanel* 'nem tud', *csilácsó* 'nem jó, rossz'. A *csi-*vel összetett szavak utótagja egyébként lehet magyar (*csitudil* 'nem tud', *csivan* 'nincs'), vagy akár német is (*csigút* 'nem jó, rossz').

5. A börtönszlangban használatos cigány jövevényszavak jelentéskörét számba véve megerősíthetjük Schirm Anita megfigyeléseit, miszerint „Az átvett szavak tematikus csoportjai is alátámasztják azt a megállapítást, hogy a cigány nyelvet főként az informális közösségen belüli kommunikációra használták. (...) A cigány jövevényszavak többnyire valamilyen nyelvi tabut kifejező szavak, illetve pejoratív nyelvhasználatú kifejezések.” (Schirm 2006: 152). Ez olyannyira igaz, hogy a cigány eredetű szavak között a börtönszlangban is alig találunk a bűnözésre, bűnüldözésre utaló kifejezéseket. (Azért vö. a 'börtönőr; rendőr' jelentésű *singáló*, *dzsingáló*, *zsingáló* [*< šingālo 'csendőr' (V. 154)], jagelló* [*< jagalo, jagālo 'rendőr' (V. 79)], meláló* [*< melālo 'rendőr; piszkos' (V. 109)], mujáló* [*< mujālo 'bíró' (CigSz. 78)], puszadó* [*< pusado 'rendőr' (CigSz. 92)]* szavakat, vagy ld. még *posztoyi* 'áruházi tolvajok (gyak. oláh cigány asszonyok)

ruhája (elsősorban szoknyája) alatti rejtett zseb, tolvajzseb' [*posotyi* 'zseb' (CigSz. 90)]; esetleg *csirikli* 'könnyen becsapható, rászédhető, naiv ember, áldozat' [*čirikli* 'madár, veréb' (V. 50)], *dopas* 'felezés, megosztás' [*dopas* 'fél, fele' (V. 57, CigSz. 37)], *csórel* 'lop' [*čörel* (V. 50)].)

Ezekkel szemben sokkal gyakoribbak a különböző emberek, emberi tulajdonságok, cselekvések és egyéb hétköznapi témák a cigány jövevényszavakban:

Emberek: *biboldó* 'zsidó' [*biboldo* (V. 36)], *lubnya* 'prostituált' [*lubnya* (CigSz. 71)], *lugnya* 'prostituált' [*lugnya* (CigSz. 71)], *manus* 'férfi, fiú' [*manuš* 'ember' (V. 107)], *rányi* 'nő, lány' [*rānji* 'úrnó' (V. 139)], *sé, séj* 'nő, lány' [*šěj* '(cigány)lány' (V. 46)], *ratyi* 'homoszexuális' [?'*rātji* 'este, éjszaka' (V. 140) × *rāklji, raklji, rakji, rakli* '(nem cigány) lány' (V. 139)], *tátó* 'homoszexuális' [*tāto* 'meleg' (V. 157)] *romnyi* 'nő; cigánylány; feleség' [*romnyi* (CigSz. 100)], *romungrica* 'félíg magyar, félíg cigány nő' [*romungrica* 'magyarcigány nő (aki nem tud cigányul)': CigSz. 100], *romungró* 'félíg magyar, félíg cigány férfi' [*romungró* 'magyarcigány férfi (aki nem tud cigányul)' (CigSz. 100)], *savaró* 'gyerek' [*šavōro* 'cigány fiúcska' (V. 46)], *prosztó* 'nem cigány, magyar' [*prōsto* 'paraszt' (V. 136)], *rakló* 'nem cigány, magyar' [*raklo* 'nem cigány fiú' (V. 139)].

Testrészek: *bul* 'fenék' [*bul* (V. 39)], *csúcsi* 'női mell, emlő' [*čūci* (V. 51, CigSz. 33)], *kár* 'hímvesző' [*kār* (V. 83)], *péló* 'férfi nemi szerv' [*pēlo* (CigSz. 87)], *mizs* 'női nemi szerv' [*mizh* (CigSz. 77)], *muj* 'száj' [*muj* (V. 113)], *séró* 'haj' [*šēro* (V. 153)], *vaszt* 'kar' [*vast* 'kéz' (V. 168)].

Tulajdonságok: *káló* 'fekete' [*kālo* 'fekete' (V. 82)], *párnó* 'fehér' [*pārno* (V. 123)], *lolo* 'piros' [*lolo, lōlo* (V. 103)], *zelenó* 'zöld' [*zeleno* (V. 173)], *bárváló* 'gazdag' [*barvalo, barvālo, bārvalo* (V. 33)], *buzsángló* 'rafinált, ravasz' [*bužanglo* (V. 41, CigSz. 28)], *diló* 'bolond, hülye' [*dilo* (V. 55)], *csaladó* 'bolond, hülye' [*čalado* (V. 44)], *zoráló* 'erős' [*zorālo* (V. 173)], *ci(g)nó* 'kicsi' [*ci(g)no* (V. 43)], *csácsó* 'jó' [*čāčo* 'igaz' (V. 44)], *lácsó* 'jó' [*lāčo, lāčo* (V. 99)], *naszul* 'rossz' [*nāsul* (V. 116)], *naszváló* 'rossz, nem jó' [*nasvalo, nasvālo* 'beteg' (V. 116)], *mátó* 'részeg' [*māto* (V. 108)].

Ételek: *ráca* 'kacsa' [*rāca* (V. 139)], *kanyi, kanyhi* 'csirke, tyúk' [*kanjhi, kānjhi* 'tyúk' (V. 89)], *báló* 'disznó' [*bālo* (V. 32)], *csiken* 'zsír' [*čiken* (V. 49)], *tulomasz* 'szalonna' [*thulomas* (V. 160)], *goj* 'kolbász' [*goj* (V. 68)], *gugli* 'cukor' [*guglo* (V. 69)], *máró* 'kenyér' [*māro* (V. 107)], *mol* 'bor' [*mol* (V. 111)], *páji* 'víz' [*pāji* (CigSz. 84, V. 123)]

Cselekvések: *avel* 'jön, megy' [*avel* (V. 29)], *csalavel* 'üt, ver, megver' [*čalavel* (V. 44, CigSz. 31)], *malavel* 'ver, ütlegel' [*malevel* (V. 106)], *márel* 'ver, üt' [*mārel* (V. 107)], *merel* 'meghal, haldoklik' [*merel* (V. 110)], *mudárel* 'megöl' [*mudārel* (V. 112)], *puszavel* '(késsel) szúr' [*pusavel* '(meg)szúr' (CigSz. 92, V. 138)], *csumidel* 'csókol, puszil' [*čumidel* '(meg)csókol' (V. 51, CigSz. 33)], *dzsál* 'megy' [*džal* (V. 60)], *dzsanel* 'tud, ért' [*džanel* (V. 60)]

džanel 'tud, ismer' (V. 60)], *kerel* 'csinál, tesz, készít' [< *kerel* (CigSz. 59, V. 87)], *mangel* 'kéreget, koldul' [< *mangel* 'kér' (V. 107)].

A *Sittesduma* gyűjtője, Gégény János szerint a hét napjainak megnevezései is cigány eredetűek a börtönszlengben, bár ezt az általam használt cigányszótárak alapján nem mindig tudom megerősíteni. Ezek a szavak: *lejine* 'hétfő' [< *luja* 'hétfő', *lujiné* 'hétfőn' (V. 104)], *márcine* 'kedd' [< *mārci* 'kedd', *mārcine* 'kedden' (V. 107)], *teccine* 'szerda', [< ?*tetrādji* 'szerda', *tetrādjine* 'szerdán' (V. 159)], *zsojá* 'csütörtök' [< *žoje* 'csütörtök', *žojine* 'csütörtökön' (V. 174)], *vineri* 'péntek' [< ?; vö. beás: *vinjir* 'péntek' (Varga 1997: 196)], *szántánó* 'szombat' [< ?*sāvato* 'szombat' (V. 146)], *kurkó* 'vasárnap' [< *kurko* 'vasárnap' (V. 98)].

6. Amennyire egy rövidebb tanulmányban lehetséges, igyekeztem rámutatni arra, hogy bár a magyar köznyelv cigány jövevényszavainak száma nem nagy, a magyar nonsztenderdek és különösen a börtönszleng számára mégis jelentős szókincsrétet jelentenek a cigány eredetű elemek. Ez a tény már önmagában is indokolja, hogy a kérdésre az eddiginél (vö. Mollay 1958: 152) nagyobb figyelmet fordítson a magyar nyelvészet, hiszen a témának önálló (ámbár gyakran fölöttébb gyanús etimológiákat bemutató) kötetet eddig tudtommal csak a nem nyelvész Kakuk Mátyás szentelt (1997), aki korábban egy tanulmányában (1993) is foglalkozott a kérdéssel. Rajta kívül csak két kisebb és meglehetősen régi munkát említhetünk a magyar nyelv cigány jövevényszavairól (Markovics 1886, Nyusztay 1907). Szerencsére akad egy korszerűbb és sokkal megbízhatóbb írás is a témában: Schirm Anita általam sokszor idézett tanulmánya (2006).

Hogy a cigány jövevényszavak mennyire nem szerepelnek a jövevényszó-kutatás érdeklődési körében, jól mutatja, hogy a magyar szókészlet eredetét bemutató, összefoglaló munkák (pl. Bárczi–Benkő–Berrár 1967, Kiss–Pusztai 2003) meg sem említik őket. Egyetlen kivételként egy Gerstner Károly által a magyar szókészlet eredetéről írott könyvfejezetet említhetünk két kiadásban is (Kiefer 2003: 133, Kiefer 2006: 454–455).

Pedig a nagy számú cigány jövevényszónak a (börtön)szlengben való feltűnő jelenlétén túl oka lehetne a cigány kölcsönzések kutatásának az is, hogy „A cigány eredetű jövevényszavak a magyar nyelv jövevényszórétegei között különleges helyet foglalnak el. A többi réteggel ellentétben itt ugyanis más a szavak társadalmi terjedési iránya, mint amit megszokhattunk; alulról fölfelé terjednek a cigány jövevényszavak, s a felsőbb regiszterekbe nem nagyon jutnak el. Nem műveltségzavak ezek, hanem luxusjövevényszavak” (Schirm 206: 150).

Ráadásul még az sem tűnik teljesen elképzelhetetlennek, hogy a cigányból származó szavak mennyisége a köznyelvben is nőni fog. Ennek legfontosabb feltétele az lenne, hogy ezekről a szavakról a szlengbeli használatuk során „lekopna” a megbélyegzettség. Arra utaló jelekkel, hogy ezeknek a szavaknak a nyelvhasználati státusa változóban van, már találkozhatunk: Schirm Anita vizsgál-

latainak eredményei azt mutatják, hogy „a cigány jövevényszavak az írott köznyelv szerves részévé kezdenek válni, az írott korpuszok fajtájától függően más és más arányban, illetve más és más nyelvhasználati okból” (2006: 161).

Ez a változás szintén amellet szól, hogy a magyar szókészlet eredetének vizsgálatában a napjainkban tapasztalhatónál jelentősebb szerepet kellene kapnia a cigány eredetű elemek jelenleg viszonylag elhanyagolt kutatásának.

Szakirodalom:

Bálint Sándor 1970. A szegedi népnyelv jövevényszavai. *Magyar Nyelvőr* 345–347.

Bárzsi Géza 1931–1932. A „pesti nyelv”. *Magyar Nyelv* 27: 228–242, 284–295, 28: 85–96.

Bárzsi Géza 1975³. *A magyar nyelv életrajza*. Gondolat Kiadó. Budapest.

Bárzsi Géza–Benkő Loránd–Berrár Jolán 1967. *A magyar nyelv története*. Tankönyvkiadó. Budapest.

Boross József–Szűts László 1987. *A mai magyar argó kisszótára*. Idegenforgalmi, Propaganda- és Kiadványállalat. Budapest.

CigSz. = Rostás-Farkas György–Karsai Ervin 1991. *Cigány–magyar, magyar–cigány szótár*. Kossuth Könyvkiadó. Budapest.

Dahn, Thomas C. 1999. *Wörterbuch der ungarischen Umgangssprache (Ungarisch–Deutsch)*. Helmut Buske Verlag. Hamburg.

Gyórfy Endre 1885. *Magyar és cigány szótár. Czigányul mondva Vakeriben*. Paks.

György Eszter 2004. Nem kell a vaker. (Cigány eredetű szlengszavak tizenéves roma és nem roma tanulók körében). *Amaro drom* 14/6: 17–18.

Jelisztratov, Vlagyimir 1998. *Szleng és kultúra*. (Szlengkutatás 2. sz.) Kossuth Egyetemi Kiadó. Debrecen.

Jenő Sándor–Vető Imre 1900. *A magyar tolvajnyelv és szótára*. Budapest.

József főherceg 1888. *Czigány nyelvten. (Románo csibákero sziklaribe)*. Budapest.

Kakuk Mátyás 1993. A magyar nyelv cigány jövevényszavaiból. *Magyar Nyelv* 196–204.

Kakuk Mátyás 1994. A magyar nyelv cigány jövevényszavainak vizsgálatáról. In: Bódi Zsuzsanna (szerk.): *Cigány néprajzi tanulmányok* 2. Budapest. 195–199.

Kakuk Mátyás 1997. *Cigány közvetítésű jövevényszavak a magyar nyelvben*. (Jász-kunsági Füzetek 10). Magyar Tudományos Akadémia Jász-Nagykunszolnok Megyei Testülete. Szolnok.

Kiefer Ferenc (szerk.) 2003. *A magyar nyelv kézikönyve*. Akadémiai Kiadó. Budapest.

Kiefer Ferenc (főszerk.) 2006. *Magyar nyelv*. Akadémiai Kiadó. Budapest.

- Kis Tamás 1992. *Bakaduma. (A mai magyar katonai szleng szótára)*. Zrínyi Kiadó. Budapest.
- Kis Tamás 2008. *A magyar katonai szleng szótára*. Második, javított, bővített kiadás. (Szlengkutatás 6. sz.) Kossuth Egyetemi Kiadó. Debrecen.
- Kiss Jenő–Pusztai Ferenc (szerk.) 2003. *Magyar nyelvtörténet*. Osiris Kiadó. Budapest.
- Kovalcsik Katalin 1998. A cigány nyelv társadalmi helyzete. In: Lanstyák István–Szabó Mihály Gizella (szerk.): *Nyelvi érintkezések a Kárpát-medencében, különös tekintettel a magyarpáru kétnyelvűsége*. Kalligram–A Magyar Köztársaság Kulturális Intézete. Pozsony. 60–66.
- Leeuwen-Turnovcová, Jiřina, van 1996. Subkulturelle Existenz, Ambulanz und Argotisierung. Teil 2: Romanes im Wortschatz des historischen tschechischen Argot und des neueren Gefängnislangens. In: *Slavische Sprachwissenschaft und Interdisziplinarität*. Band 3. München. 179–208.
- Leeuwen-Turnovcová, Jiřina, van 2002. Zum Argot im Tschechischen. In: Sievert, Klaus (szerk.): *Aspekte und Ergebnisse der Sondersprachenforschung II. (III. und IV. Internationales Symposium 17. bis 19. März 1999 in Rothenberge / 6. bis 8. April 2000 in Münster)*. Harrassowitz Verlag. Wiesbaden
- Lipsonen, Leo 1990. *Vankilaslangin sanakirja*. Valtion painatuskeskus. Helsinki.
- Mališ, Otakar 1989. Cikánská slova v současné češtině. In: *Sborník přednášek ze IV. konference o slangu a argotu v Plzni 9.–12. února 1988*. Plzeň. 423–428.
- Markovics Sándor 1886. Czigány szók a magyarban. *Magyar Nyelvőr* 497–502.
- Mollay Károly 1958. Jövevényszó-kutatásunk 1945-től 1957-ig. *Magyar Nyelv* 146–157.
- Nyusztay Antal 1907. Cigányszók a magyarban. *Magyar Nyelvőr* 89–90.
- Péter Mihály 1980. Szleng és költői nyelvhasználat. *Magyar Nyelvőr* 273–281.
- Ponori Thewrewk Emil 1887. Bevezető József főherczeg „Fundamentum linguae zingaricae J. J. M. Koritschnyak. Anno 1806.” c. közleménye elé. *Egyetemes Philologiai Közöny* 705–706.
- Rostás-Farkas György 1992. *Cigányságom vállalom. Grizhij muro romanipe*. Cigány Tudományos és Művészeti Társaság – Kossuth Könyvkiadó. Budapest.
- Somogyi László 2002. *Az igazi roma hip-hop. (Etnicitás és rapzene Magyarországon)*. Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Romológia Tanszék. Pécs.
- Schirm Anita 2006. A magyar nyelv cigány eredetű jövevényszavai. *Nyelvtudomány* 149–163.
- Szabó Dávid 1997. A francia argó. In: Kis Tamás (szerk.): *A szlengkutatás útjai és lehetőségei*. (Szlengkutatás 1. sz.) Kossuth Egyetemi Kiadó. Debrecen. 159–183.

- Szabó Edina 2008. *A magyar börtönszleng szótára*. (Szlengkutató 5. sz.) Kosuth Egyetemi Kiadó. Debrecen.
- Szabó Géza 2000. *Magyar–cigány szótár. Cigány–magyar szótár*. Komp-Press–Korunk Baráti Társaság. Kolozsvár.
- Szalai Andrea 2007. Egységesség? Változatosság? A cigány kisebbség és a nyelvi sokféleség. In: Bartha Csilla (szerk.): *Cigány nyelvek és közösségek a Kárpát-medencében*. Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest. 20–51.
- Szikszaíné Nagy Irma 1994. *Stiliztika*. Trezor Kiadó. Budapest.
- Szikszaíné Nagy Irma 2001. A diákszleng metaforái az „elégtelen”-re. In: Kemény Gábor (szerk.): *A metafora grammatikája és stilisztikája. (Tanulmánykötet a Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Karának Magyar Nyelvtudományi Tanszéke által 1999. október 11–12-én rendezett konferencia előadásaiból)*. Tinta Könyvkiadó. Budapest. 273–280.
- Szikszaíné Nagy Irma 2003a. A retorikai kérdés és felkiáltás határsávja. *Magyar Nyelvjárások* 571–580.
- Szikszaíné Nagy Irma 2003b. Interrogatóriumok a szlengben – mint nyelvi tükrök. In: Hajdú Mihály – Keszler Borbála (szerk.): *Köszöntő könyv Kiss Jenő 60. születésnapjára*. ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézete–Magyar Nyelvtudományi Társaság. Budapest. 379–383.
- Szikszaíné Nagy Irma 2004. Retorikai kérdések szleng variációi. In: Geccsó Tamás (szerk.): *Variabilitás és nyelvhasználat*. Tinta Könyvkiadó. Budapest. 262–267.
- Szirmay István 1924. *A magyar tolvajnyelv szótára*. (Mindent Tudok Könyvtár 16. sz.) Béta Irodalmi Részevnytársaság. Budapest.
- TESz. = Benkő Loránd (főszerk.) 1967–1984. *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára*. I–IV. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- Varga Iлона 1997. *Beás–magyar, magyar–beás szótár*. Konsept-H. Piliscsaba.
- V. = Vekerdi József 2000. *A magyarországi cigány nyelvjárások szótára*. Második, javított kiadás. Terebess Kiadó. Budapest.
- Wolf, Siegmund A. 1956. *Wörterbuch des Rotwelschen. Deutsche Gaunersprache*. Bibliographisches Institut. Mannheim.